

SUMARUL VERSIUNII ROMÂNE

INTRODUCERE 13

CAPITOLUL 1

CONCEPTE INTEGRATIVE ÎN UNIVERSUL SPIRITUAL 19

CAPITOLUL 2

CONCEPTE INTEGRATIVE ÎN ANTICHITATEA GREACĂ 32

- ÎN METAFIZICĂ: substanță, bine, idee, esență, armonie, reamintire, configurație, reminiscență, logos, unic absolut, cosmos, arheu, universul finit.

- ÎN RELIGIE: purificare, inițiere, mister, oracol, soartă, hibris, lege divină, justiția universului, excelența.

- ÎN ARTĂ: armonie, participare, mimesis, frumos-bine, purificare, perfecțiune.

- ÎN ȘTIINȚĂ: natură, recunoaștere, unitate, identitate, formă, cauză primă, demonstrație, spațialitate, geometrie, număr, sferă, static.

- CONCLUZIE

CAPITOLUL 3

CONCEPTE INTEGRATIVE MODERNE..... 43

- ÎN ȘTIINȚĂ: știința nouă, contemplare, observație, experiență, forță, mișcare, fenomen, cantitate măsurată, metodă matematică, infinit, determinism, mecanică, fapt, lege, calcul, instrumente, clasificare.

- ÎN FILOSOFIE: empirism, apriorism matematic, *machina mundi*, certitudine, mecanicism, individualism, utilitarism, fundaționalism, reflectare, reprezentationalism, adevăr-corespondență, criticism, raționalitate unică, formalism, analiză, atomism logic, evoluție, progres.

- ÎN ARTĂ: perspectivă a demiurgului terestru, invenție, creație, îndoială, experiment, senzualism, impresionism, antropologism, spontaneitate, devenire-mișcare, geniu uman individual.

- ÎN RELIGIE: zeități unice, pozitivism scolastic, adevăr revelat unic, teologie monolitică, experiență religioasă a individului.

- CONCLUZIE

CAPITOLUL 4

CONCEPTE INTEGRATIVE ÎN PARADIGMA DE TRANZIȚIE A SECOLULUI AL XX-LEA..... 64

- ÎN ȘTIINȚĂ: critică, problematizare, falsificare, selecție, particulă-undă, spațio-temporalitate, relativitate, mecanică cuantică, informație, sistem, entropie, complementaritate, cibernetică, interacțiune, cod genetic, relație, statistică, probabilitate, incertitudine, experiment mental, sinergetică, inteligență artificială, știință cognitivă.

- ÎN ARTĂ: abstractizare, esență, asimetrie, expresionism, cubism, simbolism, orientalism, cinematografie, nonfigurativ, sinteză, formă arhetipală, estetism, informație, cod estetic, sistem lingvistico-ionic, participare, mesaj.

- ÎN RELIGIE: holism, pluralism, real multiplu prin autorevelație divină, teologie în progres, dialog interconfesional, relaționism.

- ÎN FILOSOFIE: timp, hazard, relație, egalitarism cosmic, ireversibilitate, intenționalitate, intuiționism, holism, relativism, interpretare, sens, semantică, comunicare, valoare, spațio-temporalitate, obiect-subiect, finalitate, arhetip, paradigmă, criză, revoluție, dialog, comprehensiune, complementaritate, antinomie, dialectică, devenire, probabilism.

- CONCLUZIE

CAPITOLUL 5

CONCEPTE INTEGRATIVE POSTMODERNE..... 107

- ÎN FILOSOFIE: deconstrucție, diferență, „sfârșitul (moartea)” metafizicii, epistemologiei și umanismului, alteritate, etnocentrism, solidaritate, nihilism, dialog, transversabilitate, jocuri de limbaj, episteme, gândire slabă, pluralism, mental-fizical.

- ÎN ARTĂ: textualism, colaj, spațiu mozaicat, parodie, ironie, fragmentarism, antireprezentationalism, retorică.

- ÎN ȘTIINȚĂ: lumi posibile, relativism, termodinamică, antireflectare, haos, fractali, antirealism, logică fuzzy, Internet.

- ÎN RELIGIE: New-Age, orientalism, combinare cu știința, sincretism, neognosticism, holism.

- CONCLUZIE

BIBLIOGRAFIE 161

ANGELA BOTEZ

**CONCEPTE INTEGRATIVE ANTICE,
MODERNE, POSTMODERNE**

**CONCEPTOS INTEGRADORES -
ANTIGUOS, MODERNOS,
POSMODERNOS**

Motto:
*„Într-un cuvânt răsună nu numai sensul său,
răsună în el întregul univers, ca într-o scoică, marea.”*
Lucian Blaga

SUMARUL LUCRĂRII BILINGVE

CUVÂNT ÎNAINTE	9
SUMARUL VERSIUNII ROMÂNE	11
INTRODUCERE	13
CONCEPTE INTEGRATIVE: ANTICE, MODERNE, POSTMODERNE ...	19
BIBLIOGRAFIE	161
CONCEPTOS INTEGRADORES – ANTIGUOS, MODERNOS, POSMODERNOS – versiunea spaniolă	179
SUMARIO DEL TRABAHO	181
PROLOGO	185
BIBLIOGRAFIA	357
ABSTRACT (în limba engleză).....	367
ADENDA. CONFLUENTE FILOSOFICE ROMÂNNO-HISPANICE.....	375

Cuvânt înainte

Cartea de față rezultă dintr-o îndelungată perioadă de investigare a temei conceptelor integrative în istoria filosofiei, prezentată mai întâi în lucrări în limba română. Tema conceptelor integrative și a paradigmelor culturale există în lucrările mele de mai multă vreme, în cărțile despre Lucian Blaga, în cărțile despre Creație și revoluție și despre Concepte integrative, în studii și articole publicate încă din 1975. Timpul îndelungat de când ideile despre concepte integrative moderne și postmoderne, despre perspectivele raționalității holist-complementariste și despre paradigmele culturale, pe care le-am susținut, circulă, a făcut ca unele dintre ele să se disperseze, preluate fiind de diverși autori, dar sper să nu-și fi pierdut originalitatea și impactul teoretic.

*Apoi, mai ales cu ocazia abordării conceptelor integrative postmoderne, am ajuns la concluzia că ar fi mai bine să public traduceri ale acestor texte în limbi de circulație internațională: engleză, franceză, spaniolă. Cea mai reușită traducere a fost cea în limba spaniolă, realizată de o specialistă de marcă în limba și cultura spaniolă, Cornelia Rădulescu. Traducerea a fost apreciată de o serie de filosofi de limbă spaniolă, în cadrul colaborării cu aceștia prin schimburi de reviste și în cadrul unor sesiuni internaționale despre care am scris în adenda cărții intitulată *Confluente filosofice româno-hispanice*. Așa că am fost încântată să pot publica o lucrare bilingvă româno-spaniolă pe această temă. Mulțumesc editurii Pro Universitaria, cunoscută pentru generozitatea cu care susține gândirea filosofică prin editarea unor cărți de valoare, mai ales doamnei Dana Căpriceru și domnului Marian Bârgău și colaboratorilor lor care s-au ocupat de publicarea acestei lucrări. Țin să remarc sprijinul deosebit acordat de cei care au tehnoredactat textul acestei cărți, doamnei Rodica Nanu, doamnei Gabriela Petrescu și domnului Mihai Sindile și celei care a realizat coperta doamnei Carmen Lucaci.*

INTRODUCERE

*Lucrarea **Concepte integrative antice, moderne, postmoderne** încearcă să răspundă la unele întrebări sugerate în filosofia românească interbelică cum ar fi: ce sunt cuvintele pentru Universul spiritual al Omului - liant unificator sau limită separatoare între zone și epoci culturale? în evoluția limbajelor se realizează continuitatea progresului spiritual al omenirii sau se nasc coduri intraductibile, care încurcă babilonian limbajele, întrerupând canalele de comunicare dintre culturi? Pentru închegarea răspunsurilor, se fac referiri la ceea ce s-a înțeles prin concept în istoria gândirii, la locul deosebit ocupat de limbajul verbal între temele filosofiei, la simbol, metaforă și arhetipuri de gândire. Cartea prezintă disputele asupra naturii conceptului, care l-au situat pe acesta „ante rem”, „in re” sau „post rem”, adică în sfera existenței divine, în cea a lucrurilor naturale sau în sfera produselor intelectului. Sunt aduse în atenție ideile emise pe această temă de nominalism, conceptualism și realism. Pe baza orientării după care conceptul reprezintă realizarea unei reflectări generalizate a lucrurilor individuale, iar cuvântul este semnul conceptului, se dezvoltă existența unor concepte integrative, etalate în etapele de formare a Universului spiritual, în punctele fierbinți de zămislire a marilor culturi ale lumii. În acest sens se relevă că restructurarea culturală periodică în jurul unor centre conceptuale nu reprezintă o suită de iluzii prinse în diverse reprezentări iconice și lingvistice arbitrare, ci, mai degrabă, etape în căutarea permanentă a esențelor lumii, întotdeauna doar parțial tangibile. Specificul Universului spiritual constă tocmai în faptul că el ființează numai prin imagini și concepte, care fixează la un moment dat o anumită stare a cunoașterii și a afectivității.*

Potrivit punctului nostru de vedere înfățișarea spirituală a epocilor istorice poate fi conturată pe baza anumitor concepte folosite cu predilecție în respectivele perioade. Astfel de entități lingvistice, specifice anumitor pattern-uri de cunoaștere și creație, se pare că deslușesc de fiecare dată altfel și, probabil, din ce în ce mai adecvat, încheieturile Universului natural cu cel spiritual.

Întrucât circulă între curentele științifice, artistice, morale, religioase, politice, anumite idei exprimate în propoziții și cuvinte tipice semnifică o adevărată orientare a culturii respective și devin concepte integrative. Existente în limbaj și înainte de a avea postura dominantă, ele produc la un moment dat

puternice manifestări de optimism, chiar de entuziasm absolutizant și de speranță extravagantă cu privire la valoarea ce ar purta-o. Proclamarea (explicită sau implicită) cu fiecare mutație culturală a faptului că ultimul și cel mai adecvat cuvânt al spiritualității umane a fost spus, că Universul spiritual a fost definitivat și va rămâne constant în predilecția sa pentru anumite concepte, imagini și atitudini, a devenit un fel de uzanță. De fiecare dată, însă, după o vreme mai lungă sau mai scurtă, înfățișarea culturală proclamată a fi definitivă sfârșește prin a se transforma în alta.

Lucrarea caută să nu cadă pe o poziție simplificatoare și, ca atare, nu va reduce nașterea unei paradigme la predeterminarea ei prin utilizarea în epocă a unei garnituri de entități lingvistice specifice, după cum nu va susține nici că, o dată constituit, un anumit pattern ar naște voga de care se bucură astfel de entități; dimpotrivă, se va încerca să se scoată în evidență o interesantă determinare reciprocă în cadrul căreia pregnanța cu care se impun anumite concepte contribuie la încheierea unei paradigme. Iar paradigma respectivă sporește apoi frecvența și semnificația utilizării acestora până când ele devin integrative pentru o anumită paradigmă culturală.

Se va releva apoi cum, de-a lungul istoriei spiritualității, mijloacele lingvistice de comunicare au influențat toate subsistemele unui sistem cultural, contribuind la integrarea funcțională, logică, stilistică a valorilor într-un tot bazat pe un anumit principiu normativ. Prin observarea locului diverselor cuvinte în procesul creării, transmiterii și receptării mesajului cultural va fi evidențiat un anumit tipic lingvistic în surprinderea evenimentelor și proceselor în Antichitate, Renaștere și în secolul al XX-lea. Astfel, în Antichitatea greacă conceptele integrative ar fi: substanța, principiul, forma, configurația, destinul, unitatea, cosmosul, armonia, măsura, predestinarea, identitatea, conceptul, calitatea, reminiscența, contemplarea, participarea, toate fiind semnificative pentru Weltanschauung-ul grec: credința în două lumi - una cerească lipsită de schimbare, perfectă, divină - și o alta - schimbătoare, pământească, coruptă, umană; atracția spre idealul unității, al substratului neschimbător; negarea neantului și a mișcării sau alungarea lor pe planul neautenticității și al corupției; spațiul finit, gândit închis în sine; existența umană reprezentată ca o anexă, derivată din cea divină. Accentul filosofic esențial nu cade la greci pe ființa umană, ci este metafizic îndreptat spre concept; substanțialismul dirijează logica spre considerații statice și arta spre imitație.

Din Renaștere începe să se folosească o altă garnitură de concepte, pe care cartea le consideră de asemenea integrative pentru perioada sec. XV-XIX:

*infinitul, realitatea, empirismul, faptul, mecanismul, metoda, măsurarea, cantitatea, certitudinea, claritatea, simplitatea, calculul, legea, cauzalitatea. În paradigma acestei spiritualități omul poate cunoaște realitatea conceptuală ca obiect perfect, organizat mecanic, susceptibil de a fi surprins de senzație și de gândirea matematică. De aici, vor decurge: formularea frecventă de reguli algoritmice în construcțiile teoriilor științifice și tentația modelelor universale ale cunoașterii, acțiunii și creației (vezi *mathesis universalis*); ideea cunoașterii științifice perfecte și mitul raționalității integrale; spiritul scientist pozitivist care se autonomizează; obiectivismul european ce crede într-o lume exterioară, ordonată, reflectată și controlată de lumea interioară a omului.*

În secolul al XX-lea frecvența cu care apar în limbaj noi concepte indică faptul că pattern-ul filosofic cartesiano-kanțiano-analitic, legat de revoluția copernicano-newtoniană în știință, începe să fie schimbat cu unul de tip istoric, sistemic, complementar. Germenii unei noi paradigme culturale pot fi deja detectați la ora actuală. Concepte de dualitate: spațio-temporalitate, corpuscul-undă, obiect-subiect, continuitate-discontinuitate și altele cu conținut ce presupune polarități cum ar fi valoare (fapt-comunicare), sistem (structură-geneză), dialectică (teză-antiteză), cibernetică (gândire-mecanism) se adaugă conceptelor ce semnifică trecerea între epoci: revoluție, criză, inovație. Un capitol important al lucrării se ocupă de nașterea paradigmei postmoderne specifică sfârșitului de secol XX și de conceptele ei integrative: diferență, deconstrucție, antireprezentationalism și postpoziție. Se anunță după părerea noastră o mentalitate spirituală pluralistă pregătită prin deconstrucții textualiste și mass-media electronizată, prin religii și sisteme politice mozaicate. Se pare că și interpretarea și comprehensiunea, holismul, probabilitatea și complementaritatea, apar drept concepte dominante la acest început de epocă culturală a omenirii.

Există câțiva filosofi români care au fundamentat o filosofie a conceptelor la intersecția filosofiei limbajului cu metafizica, antropologia și filosofia culturii fiind ilustrativi pentru matricea stilistică românească.

Este vorba de un Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Florian, Constantin Noica, Ștefan Lupașcu, D.D. Roșca, Eugen Coșeriu sau Anton Dumitriu. Ideile lor potențează demersuri de tipul celui din cartea de față. În plus înclinația lor spre contextualism, relativism, antipositivism, spre postmodernism în sensul de poziție sistemic-complementară, post-analitică și post-critică, uneori nihilistă, dovedindu-se de actualitate, ne-a ajutat și în încercarea de a caracteriza paradigma culturală a sfârșitului de secol